

Az omnibusztól — a gyorsvasútig

Kalandozások a múltban és jelenben

Csendes, néptelen a Bajáki Ferenc utca. A parkoló gépkocsik méltóságoskodó mozdulatlanul várják gazdáikat, az udvarok némák, a kapuk legtöbb helyen kulcsra zárva őrzik a házat az idegenektől. De ha lehunyom szemem, emlékeimből másként él ez a táj, gyermekkorom színhelye, s nekem fogalom a másoknak már semmit nem mondó lakcím: Mező utca 63.

Boldog voltam e mályvaszínűre festett földszintes házban, bár szoba-konyhas lakásunk igazán nem volt tündérpalota. De várt a tágas udvar, a pajtasok, a magunk kitalálta ezerféle játék, melyhez elég volt egy-egy bot, amin paripaként száguldoztunk, nem is beszélve a kert végében levő kincset érő homokbuckáról. S ha még egy karéj zsíros kenyert is szorongattunk a markunkban, nem cseréltünk senkivel.

De az igazi boldogságot, a váratlan nagy élményeket az utca jelentette számunkra. Micsoda élet pezsgett itt akkor, (mikor is? hajaj, van annak már harminc esztendeje is), olyan eleven volt a Mező utca, mint most a Rákóczi út. Srácok hancuroztak a házak előtt, (mert az óvoda, napközi sokkal kevesebb, a gyerek sokkal több volt, mint ma), asszonyok beszélgettek a kapuban, (akkoriban nem panaszkodtak a gyárak munkaerőhiányra!), de többen is laktak az ütött-kopott házakban, mint most. Sűrűn előfordult, hogy a család egyetlen szobából álló „lakásába” még albról, ágyrajárót is odavett.

Mi persze nem sokat gondolkodtunk mindenben. Utcai csatározásaink fontos állomása volt a „másik oldal”, ahol a gyári tisztviselők laktak, szigorúan elzárkózva tőlünk (A szemben levő házban lakó velem egykorú leányzó csak a gimnáziumban ismertem meg, amikor osztálytársak lettünk.). Kedvenc szórakozásunk volt, hogy „végigzongoráztunk” a kapucsgökök, amelyek teljesen érthetetlen, felesleges dolognak tündek szemünkben. Természetesen vettük, hogy hozzánk bárki bármikor bejöhetett.

Csodálatosan szép platánsor árnyékolta be az utca páratlan oldalát, talán annak az időnek emlékeként, amikor Csepel-sziget még a királyok földje volt, akik a közelben keltek át a Dunán Budáról, ha vadászni, pihenni támadt kedvük. Mi gyerekek persze nem sétálni jártunk a platánfák alá, nem is ismertük igazi nevüket. Hogy honnan szedtük, nem tudom, de bakaszivarfának neveztük az óriásokat, és nagy dicsőségnek számított felmászni rájuk. Egyszer aztán Miksi, a „társulat” fővezére akkorát esett egy magasan levő ágról, hogy két teljes napig nem vehetett részt a közös akciókban, csak üldögélt a pokrocon, amit édesanyja terített a csöppnyi verenda betonjára, mielőtt munkába ment.

A platánsor a bombázások, az ostromáldozata lett és vele együtt eltűnt, megváltozott itt sok minden. Csak emlékeinkben él már a „külső hármast”, amely szabályos gyárkapu volt, portással, a kórháznál levő „belső”-höz hasonló. S ez évtizedek távlatából homályosan sejlik, hogy a posztógyári szakmunkás-tanulói iskola modern üvegpalotája helyén valamikor tejet mértek ki egy savanyú szagú, alacsony kis épületben, mely mellett szivattyúház dohogott, a gyereknép nagy gyönyörűségére.

Szerettük a vizet, de a Duna-partig nem mertünk elcsavarogni, be kellett érniük azaz, hogy az árokban összegyűlt esővízbe gázoltunk. (Persze mezítláb jártunk tavasztól őszig.). A műszakváltások idején éreztük igazán elemében magunkat, amikor megnyiták a gyárkapuk, és áramlott a sok ember az utcán. A befelé igyekvők gondterhelten arccal baktattak, kezükben szorongatva az újságpírba csomagolt kis lábaskát, vagy zsíros kenyeret, a kifelé jövők már vidámabban lépegettek. Munkások voltak mind, ez meglátszott kirottosodó, kopott ruhájukon, festékmarta, töredezett körmű kezükön.

Ilyenkor benépesült Adamiáskák kis szatócsüzlete, a 80. számú házban), amely számunkra minden földi jó elsőrangú lelőhelye volt. Látogattuk is szorgalmasan, napjában többször, ha csak egy szem szőlőt csipegettünk titokban, az is jól esett. (Nem tudom, észrevettem-e már a kedves olvasó, hogy mi áldott jó gyerekek voltunk.). A zsúfolt boltocskában sokszor láttuk, hogy a munkásszövények „könyvre” vásároltak, ahová a boltos bejegyezte a kiadásokat, és fizetéskor ki-ki törlesztette adósságát, hogy sokszor már másnap újrakezdje. A Posztógyár kapuja előtt levő parkocskára helyén is több kis üzlet sorakozott, köztük egy trafik.

A férfiak egy része Fritz Feri bácsi (nyugodjék békében) kocsmájába tért be, mely a Mező utca 76 alatt volt. De bármerre ment az ember, lépten-nyomon vendéglőbe, kocsmába botlott. Am a munkások nemcsak inni

jártak ezekbe, hanem szórakozni, és sokszor szervezkedni is. A Magyar utca és a Gyár (mai Karácsony Sándor) utca sarkán „Háni néni” ivójában például a „kivált lakatosok” tanyáztak. Ebben az épületben volt valamikor a „Kisgyár” mozi is. A Csepeli Nyomda helyén a Niederkirchner Antal-féle, vagy ahogy akkoriban mondták: Toncsi vendéglő állt. A Széchenyi utcai November 7. óvoda „elődje” még a felszabadulás után is kocsmá volt.

A dülöngélő részeg emberek éppúgy az utca képéhez tartoztak, mint a nyikorgó kordék. A kétkerekű alkotmányokat többnyire homokkal rakták meg, és egy-egy csontig soványodott gebe vonszolta maga után, fejét lógatva. Sokszor három-négy befogott kordét is összekapcsoltak, és csak az elsőn ült kocsi, a többi nógatás nélkül is engedelmesen húzták a szegény párák.

Szerettünk a Május 1. óvoda helyén megbújó akáciáiban kószálni (míg fel nem épült ott a leventeotthon), mert a mai Béke tér területén levő akácok be volt kerítve. Csak egy ösvény vezetett a templom háta mögött a Csik mozihoz, amely körül a királymajori földet nyúltak a községbe (A Jedlik Ányos gimnázium helyén is veteményes volt.).

Nem beszélve még a mi kedves grundunkról, mely a mostani II-es kapuval szemben levő kerékpármegőrző helyén volt. (Ha jól emlékszem, mert olyan észrevétlenül tűnt el, mint gyermekkorunk.). Főleg télen állt nagy becsben ez a domboldal, istenien lehetett szánkóval lecsúszni róla. Milyen hosszúnak is tűnt akkor az utcánk, de mostanra mintha összehúzta volna magát, olyan hamar érek a végére.

A saroktól csak néhány percre van a Gyep-sor utca, mégsem mentünk oda soha. A felnöttek elejtett szavaiból tudtuk, hogy ott laknak a „széplányok”, a férfiak valami piros lámpát emlegettek egymásra kacintva. Nem tiltották, hogy arra járjunk, így érdektelen volt számunkra az egész zavaros ügy. Ma néma csend honol ezen a tájon. A házak hallgatásba burkolózva néznek farkasszemet a gyári kőkerítéssel, némelyik meg éppen a hátát mutatja neki. Düledező kerítések, omladozó viskókra emlékeztető sufnik idézik az elmúlást, míg az őszi eső kövér tócsákká gyűlik a járdán.

A Fő út, a mai Rákóczi Ferenc út megőrizte rangját s ezt elsősorban annak köszönheti, hogy itt halad a gyorsvasút. 1951 óta roboró Boráros tér és Csepel között, házakat bontottak le, dombokat vágtak ketté, hogy újítják meg az útát. Emlékszem, milyen hitetlenkedve fogadtuk annak idején a hírt, hogy 13 perc alatt Pestre röpt. Hiszen azelőtt egy teljes óráig tartott, míg a HÉV Erzsébeten keresztül bedöcögött a Közvágóhídig. Akkoriban még az is „forradalmi” újtásnak számított, hogy a sineket az úttest széléről középre helyezték. A kényelmetlen, télen hideg kocsik ablakából barátságatlanul táj képe vésődött belém, valahányszor arra jártunk, idegenkedve bámultam például a Fanto idomlatlan óriás tartályait. A bombaesés után kiélve, napokig füstölve olyan szivszorító látványt nyújtottak, amit sohasem felejték el. Valamikor még HÉV sem járt Csepelre (1912-ben indult), hanem lófogató omnibusz fuvarozta az utasokat a mai Ady Endre és a Védgát utcán át Erzsébetre.

De maradjunk csak a Rákóczi úton. A 100. szám alatti házban bérelt először helyiséget a község óvoda céljára, 1885-ben. Ez kicsinek bizonyult, ezért 1910-ben a Kiss János altábornagy utca 50-ben épült egy óvoda. A földszintes, sárgára festett épület most is a kisgyermek birodalma. A mellette levő Sport kisvendéglő helyén a nagy világgazdasági válság idején inségkonyhát tartott fent a Weiss család, évente 70–80 ezer ebédet osztottak szét.

A Rákóczi úti iskola „elődje” még a múlt században, 1838-ban épült, először csak egy tanterem volt a kántori lakás mellett. A mai iskolaépület oldalszárnyában működött a főszolgabírói kirendeltség, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának földi, akárom mondani csepeli helytartója trónolt itt.

Az 1861-ben épült templom egyetlen egyszer jelentett számomra megrendítő élményt: amikor gyújtóbombát kapott, s teljesen kiégett. Fojtató meleg és füst gomolygott az üszkös falak közt még napok múlva is, és mi kíváncsiságunkat szégyellve oдалogtunk el a bejáratától. Pedig micsoda virágzó élet volt itt azelőtt. Köröskörül a téren piac volt vasárnap délelőtt is. A vidám zsvajban összekeveredett a kofák kiabálása a tyúkok káralásával, gágogással, és időnként egy-egy lovacská is megeresztette a hangját.

Kocsmá erefelé is akadt bőven, kezdve az I-es kapu körüli kricsmiktől a hasonló célt szolgáló vendéglőkig. A toto-lottó kirendelt-

ség helyén Uicz Antal, a könyvtár helyén a Kneiczner-féle, a Rákóczi út 104. alatt a Sárközi vendéglő volt. A Rákóczi étterem elődje, a „Langmár”, előkelő helynek számított. S ha valaki rosszul lett, ott volt az „Órangyal” gyógyszerár az iskolával szembeni sarkon, és nem messze innen egy másik patika is. A fáma szerint az egyik patika jogát a század elején bizonyos Bársony Elemér kapta, aki később „történelmi” szerepet töltött be: a szegedi ellenforradalmi kormány népjóléti minisztere lett, állítólag első volt a tárca betöltésében. De ha már a „híres” embereknél tartunk, megemlítem, hogy a Tanácsház téren levő Hősök szobrának leleplezésénél (1929-ben) jelen volt Horth Miklós „őfőméltósága” is. Hálából a község urai a következő évben a Pesti utat Horth Miklós útnak nevezték el, a felszabadulás után lett Ady Endre út. 1938-ban pedig a Rákóczi út elejét, (a Koltói Anna utcáig) keresztelték át báró Weiss Manfréd útra.

A régi szép idők jellegzetes intézménye volt a zálogház, ma az Április 4. óvoda apróságai hancuroznak itt (Tanácsház tér 3.). A rendőrség helyén az Általános Fogászati Szövetkezet 61. fiókja várta munkásvásárlóit, mellette faterlep volt.

Valamikor a század elején a Budafoki út és a Fő út sarkán volt Niederkirchner Nándor, népszerű nevén Fertli bácsi vendéglője, a szervezett munkások találkozóhelye, a Vigalmi gárda bölcsője. Szinte a későbbi munkásotthon szerepét töltötte be. A szemben levő sarkon állt az a kereszt, amely most a gyorsvasút végállomásánál van. 1920 előtt itt a Budafoki út mögötti területen volt a temető, s azt őrizhette a kereszt. (Az eredeti falu az Ady Endre út — Kiss János altábornagy utca — Karácsony Sándor utca és Láng Kálmán utca által határolt területen épült az 1838-as nagy árvíz után, amikor egy segélyhozó hajón Széchenyi István is ideesietett.)

Csepel régi lakói közül bizonyára sokan emlékeznek a Korzó hávéházra és az Omnia mozira, amelyben még némafilmeket játszottak. Az egyemeletes kis ház ma az Erzsébeti Közért Vállalat kézíraktára. Ha arra járok, az Ady Endre út 64. számú ház előtt állok meg egy pillanatra. Ma szakmunkástanulók otthona, amikor én megismertem, ez volt a csepeli OTI (1928–1949-ig). Horváth néni, egy drága kis öregasszony hozott el magával egyszer ide. Nem tudnám megmondani pontosan, hány éves voltam, de még nem ismertem a betűket. Ma is magam előtt látom a türelmesen várakozó rengeteg embert, akik az ötszobás ház kertjében ácsorogtak, vagy a fűvön üldögéltek, s örültek, ha az előszobáig eljutottak. Azt mondták, húsz orvos vizsgált itt, s ez volt a táppénzfizető hely is, képzeltető, milyen „alapos” gyógyító munka folyt.

Az épület egyébként lovag Szekeres (Stern) Richárd volt gyárigazgató, egykori tengerész-örzmaster, királyi tanácsos, a Ferenc József rend lovagja, stb., stb. tulajdonát képezte, de kegyeskedett azt a községnek eladni, 1923-ban. Előbb kultúrház működött itt, színpaddal és 400 személyes színházteremmel. 1928-ban, a Templom téri új kultúrház felavatása után jött át ide az OTI a WM gyári üzemorvos

rendelőből, ahol 10 évig működött. 1949-ben készült el az Áruház téri Szakrendelő Intézet.

Sétánkat a Táncsics Mihály utcában folytatjuk. Ez a fertály valamikor Beck Lőrinc bírósága volt, a saroképületben 1899-ben olvasóterem működött. Ő adta bérbe a 4. számú ház egy részét 1916-ban a községnek, itt volt a régi polgári iskola. Ottjártamkor már csak falai álltak: bontják ezt a részt, hogy tovább terjeszkedhessen a toronyházak erdeje. Az Árpád utca 2. alatti házról is hiányzott már a tető, de a falakban még benne voltak az ablakkeretek, sőt a fehér spalettát is gondosan becsukták a lakók, mielőtt elmentek. 1918-tól itt volt a csepeli posta, ide érkezett ezer és ezer örömet vagy bánatot hozó levél, távirat. Mire e sorok megjelennek, talán már egy téglala sem maradt az épületből.

A modern üvegpalota láttán eszünkbe jut-e még a Saufner vendéglőből épült régi munkásotthon, melyből csak a színházterem kazettás díszítésű mennyezete maradt meg? Nemcsak a forró színházi esték emléke rajz körül, ez a környék a múlt harcait is idézi. Itt, Kanócz doktor volt házban tanyáztak a nyilasok, itt halt meg Kormos László. A szemben levő hentesbolt helyén volt a Szeltner vendéglő, a vasasok találkozóhelye az 1905-ös években. S itt bujkált Láng Kálmán is Sződiéknél, a Táncsics Mihály utca 26. alatti házban.

Ugyanaz az építész tervezte az 1928-ban felavatott (és 1944-ben lebombázott) kultúrházat, aki a munkásotthont: Diebold Hermann. Az épület a barokk és copf stílus keveréke volt, földszintjén táncterem, könyvtár, mozi, az emeleten 800 személyes színházterem várta a közönséget. Az új munkásotthon felépültéig nem volt ilyen reprezentatív kultúrintézmény Csepelen.

A Tanácsház térről bárhová eljutunk buszszal vagy gyorsvasúttal. A 60-as évek elején még volt egy másik „tömegközlekedési eszköz” is Csepelen: a „madzagvasút”, amely a gyorsvasút végállomása és Háros között járt. Kiszuperált, réges-régi Diesel-kocsik szállították a népet, akadt köztük még bársonyüléses is. Nagyon kedélyes és olcsó járgánynak bizonyult (12 forintért havibérletet adtak rá). És ami a legfontosabb: sűrűn járt, nem kellett nyolcvan percig várni, mint időnként most a buszt. De megszüntették, mert nem volt olyan „kulturált”, mint a zsúfolt 38-as. Kitérője is volt ám ennek a minivasútnak, a Rózsa utcánál, vagy ahogy a régen erre lakók mondták: az „Isten ajándéka” előtt. Ez egy kisebb, egyemeletes lakóház felirata volt, melyet sorsjegyen nyert pénzből épített fel a gazdája. Tudtommal 1945 után államosították a házat.

A Rákóczi útról letérhetünk Csillagtelepre. Itt még 1950-ben is kukoricaföldek voltak, ma már „öreg” lakótelepek számít Csepelen. Az emeletes házakból ellátni Királyerdő felé, mely utcaneveiben őri a régi Csepel-sziget emlékeit: Tapló, Gomba, Bükkös, Fenyves, Nyárfás, Kőkényes, Szűnyog, Vadgalamb, Szajka, Cinege, Nyúl, Róka, Szarvas, Nádas, Révész, Hajós utcát találunk itt.

Hogy is mondja Anonymus: „Ezután pedig Árpád vezér elindult arról a vidékről, ahol most Bodrog vára áll és a Duna mentén a nagy szigetig haladt. Tábort ütöttek a nagy sziget mellett, majd Árpád vezér, meg nemesi bevonultak oda. Mikor látták a hely termékenységét és gazdaságát, továbbá, hogy a Duna vize milyen erőssége annak, kimondhatatlanul megszerették. Egyszersmind elhatározták, hogy ez lesz a vezéri sziget, s a nemes személyek mindegyike ott udvart meg falut kap.” Árpád óta a királyok földje volt Csepel, de őket jóval megelőzte a dolgozó ember: az első „ismert” csepeli „fémmunkás” több tucat bronzvést készített — az időszámításunk előtti 2. évezredben.

A királyok eltűntek, s velük együtt nagyon sok minden a történelem süllyesztőjébe került. De ami szép és nemes volt, annak számtalan emléke fennmaradt itt a város peremén, ahol élék, ahol élünk...